

Diskuze o globalizaci – rozdíl českého a světového diskurzu

Václav Mezřický (ed.): *Globalizace. 1. vydání. Praha: Portál, 2003, 147 stran, ISBN 80-7178-748-5 (signatura knihovny ÚMV 49 856).*

Joseph E. Stiglitz: *Globalization and its discontents. First ed. New York – London: W. W. Norton & Company, 2002, XXII + 282 stran, ISBN 0-393-05124-2.*

Naomi Klein: *Fences and Windows. Dispatches from the front lines of the globalization debate. New York: Picador USA, 2002, XXVII + 267 stran, ISBN 0-312-30799-3.*

Diskuze o globalizaci a o jejích dopadech je jednou z nejširších a nejpobulárnějších diskuzí, které se v posledních letech vedou na různých úrovních – odborné i pobulární, emocionální i věčné. V mnoha zemích vycházejí pobulární knihy i odborné studie, které ovšem zdaleka nemohou vyčerpat tak rozsáhlé téma. Nejvíce prací je publikováno v anglosaské oblasti, kde byla poprvé také problematika procesu globalizace popsána a analyzována, byť tato snaha zdaleka neskončila, protože proces globalizace přináší nové a nové dimenze a nové problémy, které je třeba nějakým způsobem – ať už filozoficky, ekonomicky, nebo sociálně – uchopit a popsat. Tento anglosaský diskurz přejímají i další jazykové oblasti.¹

Globalizace bývá nejčastěji chápána pouze jako ekonomický proces. Kritici tvrdí, že v procesu globalizace světové finanční instituce získávají nadvládu nad národními ekonomikami prostřednictvím půjček nebo programů strukturálního přizpůsobování (tak to chápe i jeden z autorů recenzovaných knih Joseph Stiglitz), světové finanční trhy diktují sílu a slabost jednotlivých měn i ekonomik a velké nadnárodní korporace si v tomto pro ně výhodném prostředí diktují podmínky, stěhují své výrobní kapacity a zneužívají pracovní sílu, životní prostředí a slabost místních vlád. Obhájcí tohoto procesu k tomu však dodávají, že takto ekonomicky propojený svět umožňuje v řadě případů efektivnější výrobu, lepší využití pracovní síly, lepší informovanost a výměnu informací a vzájemné poznávání.

Takto chápaný proces globalizace je však příliš úzký a nebere v úvahu další dimenze, nebo se jich jen lehce dotýká. Jde např. o dimenzi sociální, kulturní, environmentální, politickou či vojenskou, které se často promítají do života společnosti méně nápadně než dobře měřitelná dimenze ekonomická.

Autor této eseje se pokusil osvětlit svůj pohled na globalizaci a na její vymezení v knize *Globalizace pro a proti (Ehl, 2001)*. Dospívá k jednoznačnému závěru, že pokud chceme globalizaci analyzovat, musíme se oprostít od výše popsaných dimenzí a klíč hledat o rovinu výše – v oblasti přenosu informací, které se v globalizovaném světě staly rozhodující komoditou, kterou díky moderním technologiím nejlépe využívají právě přímí účastníci hospodářského života, ale zdaleka není omezena jen na ně. Globalizace a v jejím rámci zprostředkovaná výměna informací se dotýká miliard lidí, ať už v kladném, nebo záporném slova smyslu. Tento pohled je mezi tisícovkami „definic“ globalizace menšinový, ale zřejmě nejlépe vystihuje podstatu globalizačního procesu. Na třech recenzovaných titulech lze dobře ukázat, jak tradiční pojetí ovlivňuje globalizační diskurzy, které jen málo a nepříliš do hloubky opouštějí ekonomickou rovinu analýzy globalizace.

Joseph Stiglitz a Naomi Kleinová ve svých pracích jednoznačně inklinují k tradičnějšímu chápání globalizace jako především ekonomickému fenoménu, z něhož jsou odvozeny dopady do dalších částí života společnosti. Autoři české knihy *Globalizace* se pokoušejí o širší záběr, který je však omezen rozsahem publikace a jednotlivých příspěvků, takže na mnoha místech zůstává jejich argumentace v roli pouhých náznaků, z nichž lze těžko usuzovat, jak dalece je jejich koncept propracovaný, či zda jde jen o načrtnuté teze

bez širšího badatelského zpracování. Např. první kapitola editora knihy Václava Mezřického je plně v zajetí tradičních schémat přístupu ke globalizaci, zatímco ekonomická kapitola Lubomíra Mlčocha nabízí překvapivý a na malém prostoru i poměrně propracovaný koncept kritiky ekonomické globalizace z hlediska křesťanské etiky.

Tři recenzované publikace mají představovat nejen zástupce různých úrovní diskurzů, tj. čistě anglosaského v podobě Josepha Stiglitze, anglosaského se silným akcentem tzv. třetího světa v podobě Naomi Kleinové a českého či středoevropského v podobě souboru statí sborníku *Globalizace*. Zároveň jsou autoři zástupci různých oblastí, které jsou nuceny se globalizací zabývat nebo k ní zaujmout postoj. Joseph Stiglitz je nejen akademik, jenž dlouho studoval dopady ekonomických změn globalizace, ale i praktik, který byl členem vlády USA a pracoval také ve Světové bance. Naomi Kleinová zastupuje kritiky, respektive radikální proud odpůrců ekonomické globalizace, zároveň však patří do okruhu těch, kteří se nespokojují s pouhým pokřikem a protestem, ale snaží se hledat alternativy a analyzovat příčiny toho, proti čemu protestují. Čeští autoři pak představují čistě akademický směr, jenž dosud v diskuzích o globalizaci převládá a který se pomalu alespoň v anglosaském světě začíná ocitat v menšině, protože jak odpůrci, tak i zastánci globalizace v mnohem větší míře než např. před pěti lety staví svou argumentaci na praktických zkušenostech a na vlastní práci v terénu.

Tři knihy jsou také formálně odlišné a do určité míry reprezentují tři základní postupy, jimiž jsou sestavovány práce o globalizaci. Jsou to buď studie, nebo monografie na určité téma, zpracované buď jedním člověkem, nebo úzce spolupracujícím týmem (*Stiglitz*). Druhý typ představují kompilace či soubory článků jednotlivce se silným názorem,² což je častější případ kritiků globalizace. Naomi Kleinová se však proslavila především svou monografií *No Logo*, která je na rozdíl od *Fences and Windows* ucelenou prací, analyzující jedno téma, takže tato autorka nepatří ke zcela typickým odpůrcům, kteří nejsou schopni hlubšího analytičtějšího pohledu (*Klein, 2003*). A konečně třetím typem je soubor studií širšího autorského kolektivu, či spíše volně navazující soubor statí jednotlivých osobností, jenž je propojen jedním tématem (*recenzovaný sborník Globalizace, 2003*).

DRUHÁ VLNA GLOBALIZACE

Klíčové pro zhodnocení a zařazení všech tří knih do širšího kontextu je vysvětlení pojmu druhá vlna globalizace. Je to nutné už vzhledem k tomu, že v procesu globalizace neexistuje jednotné pojmosloví či jednotná teorie.

Rada autorů studujících globalizaci se v poslední době přiklání k tomu, že by bylo dobré proces globalizace nějakým způsobem periodizovat. Z pochopitelných důvodů převládá ekonomický pohled, a proto např. studie Světové banky hovoří o třech vlnách globalizace,³ kde se ale počítá globalizace pouze v číslech zahraničních investic, obchodní výměny a pohybu pracovní síly. Podobnou periodizaci zvolil Richard E. Baldwin ze ženevského Graduate Institute of International Studies, jenž za první vlnu globalizace považuje konsolidaci světového trhu ve druhé polovině 19. století, přerušenu meziválečnou dobou v první polovině 20. století. Druhá vlna podle něho a dalších ekonomických studií nastala po skončení druhé světové války (*Baldwin – Martin, 1999*).

Periodizaci bližší autorovi této stati zvolila dánská politoložka Birthe Hansenová, která sice hovoří o počínající třetí vlně, ale první dvě se podle ní odehrály v osmdesátých a devadesátých letech minulého století (*Hansen, 2002, s. 243–246*). Problémy globalizace se nejprve konceptualizovaly, byly poprvé teoreticky zpracovány, teprve ve druhé polovině devadesátých let se jednotlivá pojetí pročistila a jak teoreticky, tak i prakticky se ukázaly dopady globalizace.⁴

Pojem druhá vlna globalizace a její periodizace by do jisté míry zapadaly i do teorií známých amerických futurologů, manželů Heidi a Alvina Tofflerových (*Toffler – Tofflerová, 2001*). Pro ně první vlnou změn byla zemědělská revoluce, která změnila svět na tisíce let. Druhou změnou byl vznik průmyslové civilizace, která se podle jejich názoru vy-

čerpala za tři stovky let a je nyní v konečném stadiu před třetí vlnou změn, vytvářející úplně nový pohled na čas, prostor a ekonomiku. „*Naše kniha vychází z premisy, že co se nyní děje, je právě globální revoluce,*“ tvrdí Tofflerovi (*Toffler – Tofflerová, 2001, s. 17*).

Pojetí druhé vlny globalizace – jak je chápáno v této stati – je ještě zjednodušující, vycházíme-li z výše popsaného pohledu na globalizaci primárně jako stále se zrychlující a zahušťující tok informací (*Ehl, 2001, s. 23–34*). Z tohoto pohledu se nyní nacházíme na počátku druhé vlny globalizace. Globalizace celá, řazená např. pomocí periodizace manželů Tofflerových, patří do přelomového období změny mezi průmyslovou civilizací a počátkem nové civilizace třetí vlny, kdy už má svět za sebou vlny demokratizace tak, jak je chápe Samuel Huntington (*Huntington, 1991*).

První vlna globalizace se odehrávala od osmdesátých let do konce devadesátých let a zahrnovala v sobě jak vznikající teorie, především prohlubující se teorii vzájemné závislosti,⁵ tak hlavně praktický vznik celosvětových informačních sítí, internetu, televizi a dalších globálně působících médií. Zároveň se vůči tomuto propojení vytvářela opozice, soustřeďující se na odpor proti ekonomické globalizaci a využívající také globální výměny informací.

Za počátek druhé vlny by se dalo označit formování alternativních směrů vůči hlavnímu proudu, který globalizaci chápe pouze v ekonomických termínech. Jde např. o vytvoření Světového sociálního fóra v Porto Alegre.⁶ V teoretických studiích se tak začíná dávat důraz na kritické zhodnocení dosavadního průběhu globalizace, především ekonomické a sociální, ale objevují se i studie o kontrole globálních informačních toků,⁷ které budou podle názoru autora této stati stále více směřovat ke zkoumání podstaty globalizace a neomezí se jen na jednu, byť nejvýznamnější oblast globalizačního procesu.

Autoři druhé vlny globalizace, mezi něž lze zařadit Josepha Stiglitze i Naomi Kleinovou, proto už nepřinášejí jen popis nějakého stavu nebo souhrn, či se nepokoušejí hledat pouze definici procesu globalizace, ale více jednotlivé jevy analyzují, hledají příčinu úspěchů nebo neúspěchů a používají nástroje vytvořené během první vlny.

Odpůrci globalizace už nejsou jen skupinkami anarchistů, kteří běhají po ulicích a snaží se vyvolávat nepokoje. Na mnoha místech v celém světě se různá hnutí pokoušejí hledat a formulovat alternativy, které jsou více či méně systémově přijatelné pro korekci dosavadního rozvoje a které by se za určitých podmínek daly použít. O těchto alternativách hovoří méně Stiglitz, více Kleinová a vůbec kolektiv českých autorů.⁸

Také zastánci ekonomické a sociální globalizace už nemohou po zdrcující kritice a neúspěších neoliberalní politiky v mnoha světových regionech přistupovat k otázce globální diskuze s takovým klidem. Znakem počínající druhé vlny skutečně globální diskuze jsou mnohem pečlivější formulace z jejich strany, propracovanější projekty a sofistikovanější koncepty, které nemusejí znamenat posun zastánců výhod ekonomicky pojeté globalizace směrem k alternativě, ale tlak kritiků je nutí měnit zatím alespoň image, když ne podstatu. Její změna či korekce bude zřejmě otázkou dlouhodobějšího vývoje.⁹

KRITIK ZE VNITŘÍ SYSTÉMU

Joseph Stiglitz, držitel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 2001, přistoupil ve své práci k hodnocení globalizace po dlouholetém zkoumání mnoha úhlů nejsilnější stránky tohoto fenoménu – ekonomiky. Z toho, že byl členem americké vlády a že pracoval na vysokém postu ve Světové bance, by se dalo usuzovat, že jeho kniha bude obhajobou liberálně tržního pojetí ekonomické globalizace. Ale opak je pravdou.

Stiglitz už na úvodních stránkách naznačuje, že sice bude používat tradičních nástrojů obhájců ekonomické globalizace, ale že jeho pohled do nitra institucí, které jsou odpůrci globalizace nejvíce kritizovány – Mezinárodního měnového fondu (MMF) a Světové banky (SB) –, nebude přikrášlený. Stiglitz je v hodnocení činnosti obou institucí při reformách a transformacích v tzv. třetím světě podstatně kritičtější k fondu než k bance, kde sám pracoval. To vyniká především v osmé kapitole, která je věnována „nekalé“ činnosti

fondy a jeho pracovníků: špatným krokům mladých analytiků v takových zemích, jako je např. Rumunsko (Stiglitz, 2002, s. 203), nevhodně aplikovaným konzervativním poučkám teorií ekonomického liberalismu či problému vzájemné provázanosti dlužníka a věřitele (Stiglitz, 2002, s. 212–213).

V prvních dvou kapitolách Stiglitz stručně nastiňuje historii vzniku a činnosti obou institucí a hned ve třetí kapitole dospívá k závěru, že MMF i SB v mnoha zemích prosazovaly reformy příliš rychle, že zadání strukturálních změn ze strany obou institucí bylo nesprávné, a tudíž nesprávná byla i aplikace místními vládami, které nutně potřebovaly půjčky, takže se bály protestovat proti mnohdy nesmyslným požadavkům. Svou argumentaci pak Stiglitz podrobně dokazuje na příkladech východoasijské krize, nezdařené ruské transformace a nevyrovnaných zákonů mezinárodního obchodu, zvýhodňujících bohaté státy. Závěrem se snaží nastínit cestu, kterou by se obě mezinárodní instituce měly ubírat.

Stiglitzova argumentace je zajímavá především tím, že v sobě do velké míry obsahuje jak hlavní argumenty obhájců ekonomické globalizace, tak i odpůrců. Ano, reformy byly rychlé, říká Stiglitz, ale zároveň nepopírá, že byly potřebné. Uvádí příklad Botswany, která odmítla program navržený MMF s poukazem na jeho nevhodnost pro místní podmínky (Stiglitz, 2002, s. 35–37). Místní vláda vypracovala vlastní a Botswana patří k hrstce afrických států, které nyní nežijí na pokraji hladomoru či občanské války nebo obojího.

V závěru Stiglitz hledá příčiny nespokojenosti a neúspěchů ekonomické globalizace, kterým se podle jeho názoru nelze vyhnout. „Problém není s globalizací, ale s tím, jak je spravována a řízena,“ píše Stiglitz (Stiglitz, 2002, s. 214). Podle něho je třeba korekcí nastaveného systému mezinárodní ekonomické spolupráce. Problémem je nevyváženost přístupů těch, kteří se na řízení globalizačních procesů podílejí, protože převládá „pohled tržního fundamentalismu“ (Stiglitz, 2002, s. 222). Na jiném místě uvádí, že „reformy mezinárodního finančního systému teprve začaly“ (Stiglitz, 2002, s. 236). Problém vidí také podobně jako řada odpůrců ekonomické globalizace ve statutu současných globálních institucí, protože ty nesplňují základní kritéria demokratické vlády. Globální instituce jsou odpovědné vládám, které ne všechny jsou demokraticky volené, a dosavadní praxe ukazuje, že globální správa (*global governance*) nefunguje. Pokud by měly být odpovědné přímo voličům, tak vzniká problém s globální volbou. Stiglitz varuje, že pokud bude systém fungovat způsobem jako dosud, tak nepomůže rozvoji, ale nestabilita a chudoba se budou dále šířit (Stiglitz, 2002, s. 248). Podle jeho názoru by MMF, SB a Světová obchodní organizace měly radikálně, ale v rámci stávajícího systému změnit svůj přístup, otevřít trhy. Kapitalismus je podle něho na křižovatce podobně jako v době krize ve třicátých letech a bude třeba nového zásadního programu, jenž zachrání systém podobně jako Keynes ve třicátých letech (Stiglitz, 2002, s. 249).

Novum Stiglitzovy knihy nespočívá ani tak v kritice, kterou už před ním na adresu globálních finančních institucí adresovali mnozí, ale v propojení konstruktivního a kritického přístupu k činnosti těchto institucí a k pokusu o načrtnutí obrysů nového náhledu na globální problémy poté, kdy svět zažil několik vln globální finanční krize, kdy se v řadě zemí nezdařila ekonomická transformace a kdy se programy MMF a SB ukázaly v mnoha případech jako nesmyslně rigidní. Stiglitzův přístup by se už dal zařadit do druhé vlny globalizace, do myšlenkového proudu, který bere globální systém jako etablovaný, ale snaží se ho ovlivnit, najít chyby, opravit je a využít prostředků, které globalizace nabízí.

ALTERNATIVNÍ POHLED

Z druhé strany pomyslné ideové bariéry se k témuž cíli jako Stiglitz blíží kanadská novinářka a aktivistka Naomi Kleinová. Světovou proslulost jí přinesla kniha *No Logo*, popisující praktiky velkých společností, které dávají značku téměř na vše a značky se stávají modlou globalizované spotřební společnosti. Její druhá kniha *Fences and Windows* obsahuje sebrané články a přednášky „z frontové linie globalizační debaty“, jak sama autorka v podtitulu knihy píše. Podobně jako Stiglitz ani Naomi Kleinová úplně přesně nezapadá

do řad svého tábora, tedy odpůrců ekonomické globalizace. Proslulost, získaná po úspěchu *No Logo*, z ní udělala hvězdu, která je přijatelná pro širší publikum, která však zároveň zůstává pevně zakořeněna mezi odpůrci globalizace a která se snaží nikoli jen poukazovat na problémy, ale i hledat alternativy. Není akademicky strohá, protože její články musely projít tvrdou konkurencí anglosaské žurnalistiky, a to, co Stiglitz popisuje z většího odstupu a pomocí makroekonomických čísel, Kleinová popisuje pohledem vlastních očí a snaží se o zevšeobecnění svého svědectví a o zasazení do širšího kontextu.

Kniha je rozdělena do pěti tematických částí, které popisují protestní akce, problémy světového obchodu na konkrétních příkladech (*továrna Nike v Mexiku – Klein, 2002, s. 60*), problémy odpůrců s tím, že je většinová společnost kriminalizuje, její oblíbené téma značek a vůbec vnímání globalizace médií. V závěrečné části pak na příkladech různých hnutí ukazují možné alternativy, respektive pokusy o to, jak proti globalizaci konstruktivně bojovat.

Konzervativci z východní Evropy by ji zřejmě označili za levičáka, jenž si mohl dovolit vyrůst v bohaté kanadské společnosti a zastávat názory, které mnohdy nemají daleko k socialismu. Pokud by Naomi Kleinová ustrnula jen v popisných pasážích, jimiž v úvodu knihy představuje velmi nesourodé a široké antiglobalizační hnutí, některé jeho představitele či bojovníky za sociální práva, pak by toto hodnocení bylo poměrně přesné.

Kleinové hodnocení procesů, které se ukrývají pod pojmem globalizace, je širší než jen pouhé protesty proti moci či činnosti té či oné instituce nebo nadnárodní firmy. „*Pokud je toto hnutí vůči něčemu »anti«, tak je to hlavně »anticorporate« – proti velkým firmám,*“ napsala o demonstraci v Seattlu (*Klein, 2002, s. 4*) v začátcích formování protiglobalizačního hnutí. K hlavním metodám Naomi Kleinové patří nespokojit se s popisem určitého stavu, ale jít pod povrch věcí a hledat problémy i tam, kde by jí to třeba i protiglobalizační ideologie zakazovala, třebaže ve své knize má též články vášnivě obhajující organizátory či aktivisty různých protestů nebo jiných aktivit, spojených s bojem proti nadnárodním korporacím.

Od radikálních anarchistů a členů dalších podobných hnutí Kleinovou také odlišuje to, že jednoznačně preferuje demokracii, přenášení co nejvíce rozhodování na nejnižší úroveň, ale zachování systému, jenž je z jejího pohledu třeba reformovat daleko důsledněji, než o tom píše Stiglitz. Pokud Stiglitz navrhuje reformu *global governance* a globálních institucí, pak Kleinová preferuje začít zdola, porazit nejprve ty, kteří podle ní zneužívají výhod demokracie a slabostí transformujících se nebo reformujících se států, což jsou v jejích očích velké nadnárodní společnosti, zkorumpovaný politický establishment a celková politika neoliberalismu, praktikovaná v tzv. třetím světě. Tuto svou pozici velmi zajímavě obhájila např. v odpovědi na dopis, jenž antiglobalistům zaslal v září 2001 tehdejší belgický premiér Guy Verhofstadt, jehož země předsedala Evropské unii (*Klein, 2002, s. 76–84*). V této odpovědi odpůrce globalizace označuje za „přesvědčené internacionalisty“, hájící právo na vlastní vládu a na rozhodování o věcech veřejných, které se stávají globálními.

Kleinová sama by se dala považovat za příslušnici globální elity, která je jedním z hlavních terčů kritiky antiglobalistů. Ve své knize popisuje problémy mexických Zapatistů, protesty v Praze i ve Washingtonu, apartheid v Jižní Africe, stejně jako problémy s geneticky modifikovanými potravinami, které se do světa snaží vyvést americká vláda. Její radikalismus poněkud otupily teroristické útoky 11. 9. 2001, po němž tajné služby mnoha států začaly antiglobalisty sledovat a spojovat je mnohdy – přinejmenším ideologicky – s teroristy. „*Nynějším úkolem je porovnat euforické sliby globalizace – to, že přinese obecně prosperitu, větší rozvoj a více demokracie – se skutečností, kterou tato politika přinesla. Potřebujeme dokázat, že globalizace – tato verze globalizace – byla vybudována kvůli místnímu lidskému a environmentálnímu blahu. Příliš často toto globální a místní není vůbec propojeno,*“ píše Kleinová v závěrečné stati, publikované poprvé měsíc po teroristických útocích (*Klein, 2002, s. 244*). Článek je věnován alternativám a na rozdíl od

Stiglitz se v něm Kleinová oproštuje od ekonomické dimenze a snaží se shrnout i alternativy, které v sobě obsahuje sociální a environmentální část. Sama ovšem dospívá k závěru, že antiglobalistické hnutí zatím jen otevřelo některá „okna“ k tomu, aby se nyní začaly hledat skutečné alternativy a změny stávajícího systému.

Názor, že demonstrace a jiné protesty už nestačí, že je třeba přijít s něčím novým, dalším, Kleinovou řadí ke Stiglitzovi do druhé vlny globalizace, protože v té první se do velké míry vyčerpala potenciál první generace odpůrců právě na organizování demonstrací a globální sítě odpůrců. Ti se stali pevnou součástí globalizačního procesu, stali se zárodkem kritické občanské společnosti, která by měla fungovat v liberální demokracii, z jejichž základů – alespoň ideově – proces globalizace vychází. Nyní přichází čas hodnocení, zamýšlení a vytváření skutečných alternativ, programů, které nabourají globální stereotypy, vytvořené za zhruba třicet let první vlny globalizace, doprovázené technologickou a informační revolucí, doprovázené koncem bipolárního rozdělení světa, kdy se hovoří v termínech my a oni. Globalizace takové rozdělení narušila, protože většina dělicích ideologií zanikla nebo byla potlačena a podle kritiků globalizace ji nahradil ekonomismus – spotřeba a honba za penězi.

ČESKÁ GLOBALIZACE

Většinou neekonomickým aspektům globalizace se věnuje třetí recenzovaná publikace, která do velké míry přebírá dělení na my a oni, patřící ještě do poslední části první vlny globalizace, protože její autoři se více než o syntézu snaží o popis situace a o shrnutí jevů, které proces globalizace vytvářejí.

Pokud by knihu vzal do ruky nepoučený čtenář a rozhodoval se na základě přečtení úvodní stati Václava Mezřického, zda bude číst dál, tak bude zřejmě zklamán a knihu odloží. Ve snaze o zhuštění a zjednodušení úvodu do problematiky procesu globalizace zašel jeho autor až příliš daleko a převzal schémata popisu, opuštěná anglosaskými autory někdy před třemi, čtyřmi lety. Kapitola je úzce ekonomicky zaměřená, schematická. Akteři globalizace jsou podle Mezřického pouze ekonomické instituce a státy, potlačena je sociální, politická i environmentální dimenze globalizace a především syntéza, která hraje tak důležitou roli v předchozích dvou zmíněných knihách.

Poměrně vyčerpávající, i když také dost popisná, je stať věnovaná problémům životního prostředí, kterou napsali Bedřich Moldan a Martin Braniš. Jsou v ní vypočteny všechny hlavní problémy související s globálním pohledem na životní prostředí, doprovázené grafy a čísly. Tato kapitola dokládá, že ochránci životního prostředí začali se zkoumáním globálních problémů nejdříve a zatím také dospěli nejdále, zatímco třeba sociální vědy si terén teprve „ohmatávají“. Standardní témata, která se zmiňují či popisují souvislosti globalizace a životního prostředí, jako je růst populace, ohrožení biodiverzity, ničení atmosféry, nebo problémy s produkcí potravin, jsou doplněna pohledem na vodní hospodářství, a i když jsou na malém prostoru, podávají přesný a výstižný obraz jednotlivých oborů. Zřejmě proto v závěru nezbylo mnoho prostoru na celkové shrnutí situace a na kritické zhodnocení skeptických environmentálních scénářů starých třicet let, jejichž předpovědi se nenaplnily.

Následující kapitola Lubomíra Mlčocha je překvapující, protože nesplňuje očekávání tradičních schémat. V ekonomicky orientované kapitole by se dala očekávat čísla, týkající se globální obchodní výměny, místo toho jsou tam citovány papežské encykliky a Mlčoch poměrně kriticky hodnotí ekonomickou globalizaci z hlediska křesťanské etiky, což je určitě v českých podmínkách vítané osvěžení globalizační diskuze. Podobnému etickému aspektu se Stiglitz při analýze globální ekonomiky vyhýbá, věnuje se spíše věcnému popisu a analýze. „*Dnešní filozofie světového hospodářského řádu se vzdaluje křesťanským civilizačním východiskům,*“ píše Mlčoch (Mlčoch, 2003, s. 85) a klade si otázku, kam až může systém zajít, aby ještě stále byl stabilní. Dospívá k závěru, že je třeba směřovat v ekonomické rovině k jakési regulaci světových finančních toků. Jinými slovy řečeno, podobně jako Stiglitz i Mlčoch požaduje zlepšit globální správu (*global governance*).

Následující stať Miloslava Petruska se pak věnuje sociologickému aspektu globalizace a ilustruje odstup, jenž ve zkoumání procesu globalizace mají environmentalisté a ekonomové. Petrussek se věnuje vztahu postmoderny a globalizace, kterou zkoumá jako sociální proces. Jeho kapitola je však do velké míry neutříděná a náznakem určité syntézy může být jeden ze závěrů, že z teorií globalizace se stává ideologie (*Petrusek, 2003, s. 103*).

Zatímco Mlčoch si vybral jedno téma, Petrussek se snaží skloubit příliš mnoho, i když nejvíce ze všech se v knize věnuje kritikům a alternativám, které se k ekonomické globalizaci vytvářejí. Jeho globální obraz sociální reality je poněkud roztříštěný a kapitolu končí otázkami, což mj. svědčí o tom, že pro sociální vědy je zatím proces globalizace velmi těžko uchopitelný.

O něco lépe se s touto roztříštěností sociální reality vypořádal autor další části knihy Ivan Mucha, jenž se věnoval antropologickému rozměru globalizace. Přirovnal globalizační tlak na člověka ke svádění, které tak dobře popisuje Naomi Kleinová ve své knize. Mucha shrnuje hlavní teze a popisuje hlavní přístupy. Přitom je mnohem obecnější než Petrussek, který sice nenabízí syntézu, ale pokouší se alespoň v rámci svého oboru o definici problémů a otázek, byť jich nakonec je příliš mnoho na tak malý příspěvek. Mucha např. opakuje víceméně klišé o tom, že média jsou kvůli přemíře informací nucena orientovat se na vnější jednání, jedinec je závislý na tom, co je mimo něj. Kleinová přitom ve své knize, byť jen jako pozorovatel, nikoli analytik, popisuje jednání jedinců, kteří na tento stav už reagují. Mucha sice říká, že antropologie může v době globalizace zaznamenat vliv globalizace na člověka v jeho komplexnosti (*Mucha, 2003, s. 130*), jeho esej, vedle úvodu nejslabší část knihy, tomu však neodpovídá.

Soubor uzavírá také poměrně obecná kapitola katolického kněze Tomáše Halíka o globalizaci náboženství. Vedle ekonomických a sociálních problémů jsou problémy spojené s náboženstvím jednou z nejviditelnějších a nejpopsanějších součástí globalizačního procesu. Halík velkou část své eseje věnuje argumentům proti sekularizaci, která je součástí moderní společnosti. Podle Halíka je třeba rozlišovat pojmy církev a náboženství (*Halík, 2003, s. 138*), mnohé nové církve, které nabízejí syntézu prvků různých náboženství pro něho nejsou církvemi, a pro pochopení vztahu politiky a náboženství podle něho přestává platit oddělení církve a státu (*Halík, 2003, s. 138*). Halík jen málo prostoru věnuje nejnovějším studiím o individualizaci náboženství prostřednictvím globalizace, kdy se religiozita přesunuje z veřejné do soukromé sféry života jednotlivce (tento trend započala modernita a globalizace ho jen podporuje a rozšiřuje). Letmo se zmiňuje o jednom z hlavních problémů náboženství v globalizaci – o fundamentalismu – a o vzájemném ovlivňování jednotlivých náboženství. Tato kapitola také zůstává v zajetí tradičního uvažování o procesu globalizace.

KDE JSOU ČEŠI

V čase vstupu České republiky do Evropské unie by se i česká věda, byť státem značně podfinancovaná, měla pokusit přiblížit trendům, které jsou patrné v rozvinutých zemích. Česká republika podle všech globálních ukazatelů patří k rozvinuté a bohaté části lidstva.¹⁰ Porovnání diskurzu o globalizaci zatím svědčí o tom, že i když čeští badatelé sledují základní trendy v sociálních a přírodních vědách, mají stále i třináct let po změně režimu určité zpoždění, viditelné především ve společenských vědách. Zatímco čeští fyzikové nebo lékaři se na světové scéně prosazují, na průlom v oblasti sociálních věd, na účast v předních řadách třeba právě globalizačního diskurzu zatím Česká republika čeká.¹¹

Martin Ehl

¹ Z mnoha příkladů shrnuje produkci poslední doby třeba ve španělštině Estefanía, Joaquín: Para entender lo que está ocurriendo. El País, 28. 6. 2003, příloha Babelia, s. 14.

² Příkladem je právě Kleinová nebo třeba guru odpůrců globalizace Noam Chomski. Např. Chomski, Noam: Rogue States: Rule of Force in World Affairs. New York: South End Press, 2000.

³ Viz www.worldbank.org/research/global/slides/prr

⁴ Podobně se o periodizaci demokratizačního procesu pokusil Samuel Huntington. Demokratizaci lze ovšem chápat jako součást globalizace, jako jednu z jejích podskupin. Její konsolidace podle mého názoru pomalu končí, je to součást první vlny globalizace. Viz Huntington, Samuel: *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press, 1991.

⁵ Její autoři Robert Keohane a Joseph Nye ji rozpracovávají od sedmdesátých let. Se základními principy seznámuje např. článek: Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S.: *Power and Interdependence in the Information Age* (www.ksg.harvard.edu/prg/nye/power.pdf). *Foreign Affairs*, Vol. 77 (September/October 1998).

⁶ Dokumenty, programy a podrobnosti o Světovém sociálním fóru na www.portoalegre2003.org

⁷ Např. diskuze na stránkách časopisu *Foreign Policy* stále častěji odkazuje na tento problém. Viz Compaine, Benjamin: *Global Media*. *Foreign Policy*, November/December 2002, s. 20–29.

⁸ O konkrétních formách odporu proti ekonomické globalizaci více např. Toussiant, Eric: *Globalize Resistance*. Position Paper for the Forum Social Mundial III. Porto Alegre: unpublished, at: <http://www.portoalegre2003.org/publicque/cgi/public/cgilua.exe/web/templates/htm/212OM/view.htm?user=reader&infoid=2682&editionsectionid=119>. Shrnutí alternativních přístupů přináší též Lebeda, Petr: *Globalization – Critical Reconstructions*. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 6, No. 2 (2003), s. 71–85.

⁹ Dialog na této nové úrovni se poprvé v širším měřítku odehrával na Světovém summitu pro udržitelný rozvoj v Johannesburgu v roce 2002. Zprávy a závěry z tohoto setkání je možné nalézt na www.johannesburgsummit.org

¹⁰ Viz pravidelné zprávy OSN o lidském rozvoji hdr.undp.org

¹¹ O diskuzi o globálních problémech se pomocí konferencí Forum 2000 pokoušel bývalý český prezident Václav Havel. Po počátečním úspěchu a ohlasu se ale původní náboj konferencí vytratil a stalo se z nich forum, na němž hovořili každý rok titíž lidé téměř to samé bez nějakých podstatnějších závěrů.

Literatura

- Baldwin, R. – Martin, P. (1999): *Two waves of globalisation: Superficial similarities*. In: Siebert, H. (ed.): *Globalisation and Labour*. Tübingen: J. C. B. Mohr for Kiel Institute of World Economics, 1999.
- Ehl, Martin (2001): *Globalizace pro a proti*. Praha: Academia, 2001.
- Halík, Tomáš (2003): *Globalizace a náboženství*. In: Mezřický, Václav (ed.): *Globalizace*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003.
- Hansen, Birthe (2002): *Introduction (Special issue on globalization)*, *Cooperation and Conflict*. *Journal of the Nordic International Studies Association*, Vol. 37, No. 3 (2002).
- Huntington, Samuel (1991): *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press, 1991.
- Klein, Naomi (2002): *Fences and Windows. Dispatches from the front lines of the globalization debate*. New York: Picador USA, 2002.
- Klein, Naomi (2003): *No Logo*. New York: Picador USA, 2003.
- Mezřický, Václav (ed., 2003): *Globalizace*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003.
- Mlčoch, Lubomír (2003): *Globalizace jako hospodářský proces a civilizační výzva*. In: Mezřický, Václav (ed.): *Globalizace*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003.
- Mucha, Ivan (2003): *Antropologický rozměr globalizace*. In: Mezřický, Václav (ed.): *Globalizace*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003.
- Petrušek, Milošlav (2003): *Sociální souvislosti globalizace*. In: Mezřický, Václav (ed.): *Globalizace*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003.
- Stiglitz, Joseph E. (2002): *Globalization and its discontents*. First ed. New York – London: W. W. Norton & Company, 2002.
- Toffler, Alvin – Tofflerová, Heidi (2001): *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2001.